

UDK: 159.922.8(-056.45)	Godišnjak za psihologiju, vol 5, No 6-7., 2008, pp.111-130	ISSN 1451-5407

Vesna Andelković,
Filozofski fakultet,
Niš

ANKSIOZNOST I SAMOPOŠTOVANJE U KONTEKSTU UZRASTA, POLA I PROFESIONALNOG USMERENJA

Apstrakt

U radu se sa teorijskog i empirijskog stanovišta razmatraju i upoređuju nivo anksioznosti i samopoštovanja muzički nadarenih adolescenata i njihovih vršnjaka gimnazijalaca (119 ispitanika oba pola i uzrasta od 17 do 19 godina). Za procenu anksioznosti primenjen je Inventar anksioznosti - forma Y (State-Trait Anxiety Inventory- Form Y; STAI-FormY) Spielbergera, a za procenu samopoštovanja Inventar samopoštovanja – SEI (Self-Esteem Inventory - SEI) Coopersmitha. Rezultati istraživanja ukazuju da se nivoi anksioznosti i samopoštovanja muzički nadarenih adolescenata i gimnazijalaca ne razlikuju i da kod obe grupe postoji značajna korelacija između njih. Takođe zaključujemo da je u razmatranju anksioznosti i samopoštovanja adolescenata neophodno uključiti pol.

***Ključne reči :** anksioznost, samopoštovanje, adolescencija, muzičari*

Uvod

Razlozi da se opredelimo za istraživanje u kome bi ispitali izraženost i odnos anksioznost i samopoštovanja kod mladih muzičara su brojni. Tokom dugogodišnjeg rada i istraživanja na problemu anksioznosti muzičkog izvođenja, kao nerazdvojne komponente profesije muzičara ali i mladih koji su još u procesu muzičkog obrazovanja, često su se nametala sledeća pitanja. Da li je anksioznost lokalizovana na situaciju izvođenja ili je prisutna i u drugim situacijama? Koliko je anksioznost povezana sa samopoštovanjem? Kako su ti složeni odnosi povezani sa adolescencijom?

Među mnogobrojnim pristupima u razumevanju anksioznosti izvođenja, u kontekstu ovog rada, izdvajamo onaj u kome se ona pokušava

odrediti kao situaciona ili opšta anksioznost. Ne ulazeći u različita određenja svake od njih, pomenimo i da su stanovišta o karakteru anksioznosti izvođenja podeljena. Dok neki autori (Wesner i sar., 1990; Gates, 1998) smatraju da je anksioznost izvođenja situaciona anksioznost, istraživanje Wolfe (1989) ukazuje da je to veoma složen konstrukt koji uključuje obe vrste anksioznosti. Naime, Wolfe, pošavši od Spielbergerove teorijske postavke o situacionoj i opštoj anksioznosti, zaključuje, ne samo da anksioznost muzičkog izvođenja uključuje obe vrste anksioznosti, već i da svaka od njih ima dve relativno nezavisne osnovne dimenzije: ometajuću (neadaptivnu) i podržavajuću (adaptivnu).

Mnoga istraživanja pokazuju da je opšta anksioznost često prisutna kod izvođača, ali i da je njeno prisustvo približno isto u opštoj populaciji kao i kod muzičara. U istraživanju (Wesner et al., 1990) koje je obuhvatilo 157 žena i 137 muškaraca, uzrasta od 17 do 67 godina (studenti, absolventi, predavači), konstatovano je prisustvo opšte anksioznosti kod 28,6% ispitanika i njeno veće prisustvo kod žena. U razumevanju ovog problema, između ostalog, dužina izvođačkog iskustva ističe se kao važan činilac. Na primer, Craske i Craig (1984) navode da studenti pijanisti sa viskim nivoom anksioznosti izvođenja imaju izraženu crtu anksioznosti, što nije karakteristično za profesionalce i amatere.

Anksioznost je nesumnjivo jedan od centralnih fenomena kojim se, u velikom broju teorijskih razmatranja i istraživanja, prilazi u razumevanju ličnosti, kako u okviru normalnog, tako i psihopatološkog funkcionisanja. Od klasičnog psihoanalitičkog stanovišta pa do savremenih shvatanja, ona ima specifično značenje u zavisnosti od opšteg teorijskog modela pojedinih autora. Ovom prilikom, ipak, ograničićemo se na model Spielbergera koji je korišćen u brojnim teorijskim razmatranjima i istraživanjima.

U skladu sa Spielbergerovom (1972) teorijskim postavkama, anksioznost se procenjuje kao crta i kao stanje. U prvom slučaju, reč je o opštoj anksioznosti (kako se osoba *generalno oseća*), a u drugom o situacionoj anksioznosti (kako se osoba oseća, *baš sada*, u datom trenutku).

Opšta anksioznost podrazumeva sklonost stečenu u ranom detinjstvu kroz odnos sa roditeljima da se situacije koje su objektivno bezopasne opažaju kao ugrožavajuće i da se na njih reaguje znatno intenzivnije nego što objektivna situacija nalaže.

Situaciona anksioznost je subjektivno, svesno opaženo stanje straha i zebnje koje se javlja zajedno sa povišenom budnošću autonomnog nervnog sistema. Može biti isprovocirana nekim spoljašnjim ili unutrašnjim stimulusom opaženim kao opasnost ili pretnja. Preko senzornih i

kognitivnih feedback mehanizama, anksioznost postaje signal za reakciju izbegavanja situacije ili suočavanja sa njom.

Ideja da samopoštovanje uključimo u istraživanje podstaknuta su shvatanjima da samopoštovanje ima ključnu ulogu u razvojnom procesu adolescenta (Harter, 1983), odnosno, da se opšta procena vlastite vrednosti dostiže u ranoj adolescenciji i da ostaje relativno stabilna i trajna u periodu od nekoliko godina (Coopersmith, 1967; O'Malley i Bachman, 1983; Block i Robins; 1993). Uz to, brojna istraživanja govore o povezanosti samopoštovanja sa opštom i testovnom anksioznošću, akademskim postignućem, kreativnošću ali i otporom prema pritisku grupe, spremnošću da se izrazi nepopularno mišljenje, kao i izborom teških zadataka i efikasnom komunikacijom roditelja i dece (Coopersmith, 1967).

I na uzorku muzičara istraživanja ukazuju na značaj samopoštovanja za efikasnost i anksioznost muzičkog izvođenja (Salmon, 1990; Lehrer et al., 1990). Lehler je ispitivao povezanost anksioznosti izvođenja i pet faktora: (1) memorijske teškoće ili vigilnost pažnje, (2) samopoštovanje i okupiranost tenzijom, (3) strah od socijalnog neprihvatanja i samokritičnost zbog teškoća tokom izvođenja, (4) sumnje u sposobnosti izvođenja i (5) okupiranost mislima koje nisu usmerene na izvođenje. Pokazalo se da su samo nedostatak samopoštovanja i okupiranost tenzijom povezani sa anksioznošću izvođenja. Samopoštovanje muzičara ima značajnu ulogu i u periodima pauza koje dolaze posle dugotrajnih vežbanja i nastupa ili usled fizičkih povreda i dugih perioda oporavljanja. Name, depresija, kao posledica ovakvih stanja, češće se javlja kod onih muzičara čije samopoštovanje u velikoj meri zavisi od spoljašnje podrške (Storr, 1976).

Još 1890. godine, William James (prema Coopersmith, 1967) samopoštovanje definiše kao "postignuće prema aspiracijama", jer odnos stvarnog uspeha i ličnih ciljeva i aspiracije ima najveći uticaj na to u kakvom će svetlu neko sebe videti. Rosenberg (1965) sasvim prihvata James-ovo gledište da je u razumevanju samopoštovanja od suštinskog značaja poznavanje specifičnih vrednosti i težnji self-a na kojima se ono zasniva. Psihoanalitičkim rečnikom, "ego-ideal", odnosno lični sistem vrednosti dozvoljava i čak primorava na samoprocenu.

Uz svo uvažavanje krucijalnog značaja poznavanja stepena do kog se nekom dopada percipirani self, u teorijskim razmatranjima i istraživanjima koja su usledila, ističu se i neki drugi činioci. Bez poznavanja, npr. određenih kvaliteta ličnosti na koje se osoba "oslanja" u svojim aspiracijama, ne možemo stvarno znati značenje psihološke osnove na kojoj se bazira njena "potvrda" samopoštovanja (Block i Robins, 1993).

Pored Jamesa, vodič kroz fenomen samopoštovanja svakako su i radovi Meada (prema Coopersmith, 1967), u kojima se naglašava da iskustvo u porodici, naročito u ranom detinjstvu, igra glavnu ulogu u izgradnji samopoštovanja. U tom smislu najvažnije je da li su se ključne osobe prema nekom odnosile sa poštovanjem, ljubavlju i brigom ili ne.

Direktnu vezu između samopoštovanja roditelja i samopoštovanja dece potvrđuju i istraživanja Coopersmitha (1967) od čijih teorijskih i metodoloških postavki smo pošli u istraživanje. Prema rezultatima, majke dece sa visokim samopoštovanjem i same imaju visoko samopoštovanje, više se oslanjaju na same sebe i emocionalno su stabilne i fleksibilne. S druge strane, očevi dece sa visokim samopoštovanjem imaju aktivnu ulogu i pružaju podršku svojoj deci, autoritet su i preuzimaju odgovornost dominantnog člana porodice. U međusobnoj interakciji, roditelji ove dece uspostavljaju jasnije obrasce autoriteta i odgovornosti i više vrednuju postignuće, dok roditelji dece sa niskim samopoštovanjem više vrednuju društveno odobravanje. Istovremeno, osećaj poverenja i autoriteta među roditeljima može doprineti dečijem uverenju da su mu roditelji uspešni, što obezbeđuje i posredne utiske i direktne doživljaje uspeha kod njih (dece). Osim što pružaju jasne i stabilne modele za postizanje uspeha, oni nude i modele potrebne da se, konstruktivno i u skladu sa realnošću, ovlada svakodnevnim problemima.

Mada su navedeni zaključci važni, ipak, neka istraživanja (Kimble i Helmreich, 1972), pokazuju da osobe sa visokim i niskim samopoštovanjem imaju veću potrebu za odobravanjem od onih sa umerenim samopoštovanjem, kao i da su ove druge najmanje ostljive na uspeh/neuspeh. Paralelno, istraživanjima su potvrđene i mnoge razlike između ove dve grupe u pogledu mehanizmima odbrane i interpersonalnim odnosima (Coopersmith, 1967).

U mnogobrojnim longitudinalnim studijama (Block, 1971; Simmons i Blyth, 1987; Caspi i Bem, 1990) razmatran je razvojni tok samopoštovanja. Generalno, u njima se može prepoznati nekoliko pristupa. Jedan od njih je smer i stepen promena koji nastaje tokom uzrasta i uloga pola u razvojnim promenama samopoštovanja, drugi, pitanje njegove konzistentnosti, i kao treće, uglavnom nedovljno ispitan, odnos samopoštovanja i ostalih konceptualno relevantnih varijabli (npr. osobine ličnosti).

Uz sav doprinos ovih studija, Block i Robins (1993) smatraju da svaka od njih ne pruža potpunu sliku *intraindividualnog* razvoja jer, pre svega, ukazuju da li se varijable "ponašaju" konzistentno tokom vremena,

nego da li je ponašanje osoba konzistentno. Međutim, "individue su te koje su stabilne (ili nestabilne) tokom vremena – a ne varijable" (Magnusson, 1990, str. 210). Naime, dok se iz perspektive koja je koncentrisana na varijable polazi od toga da su razvojne promene gotovo iste za sve osobe, sa druge strane, perspektiva koncentrisana na ličnost posmatra osobe kao ličnosti koje imaju specifičan razvojni tok. Drugim rečima, neki adolescenti mogu povećati samopoštovanje tokom adolescencije, kod drugih se ono može smanjiti, a kod ostalih ta promena može biti relativno mala.

Poređenja radi, prema trogodišnjoj longitudinalnoj studiji Coopersmitha (1967) na uzorku dece od 11 godina, opšta procena vlastite vrednosti dostiže se u ranoj adolescenciji i ostaje relativno stabilna i trajna u periodu od nekoliko godina. To je, mnogo kasnije, pokazala i Rubinova (1978) trogodišnja longitudinalna studija na uzorku dece uzrasta od 9, 12 i 15 godina. Coopersmith je takođe tvrdio da iznenadne promene mogu smanjiti (ili povećati) samopoštovanje, ali i da se ono vraća na uobičajeni nivo kada uslovi dobiju "normalan" i tipičan tok. Zanimljivo je da Lecky ovu stabilnost samopoštovanja objašnjava potrebom za psihološkom doslednošću, odnosno, da generalno ne postoji spremnost prihvatanja dokaza o promenama nivoa samopoštovanja, bez obzira da li oni ukazuju na njegovo povećanje ili smanjenje (Coopersmith, 1967).

Longitudinalne studije razvoja samopoštovanja usmerene na ličnost koje su ispitivale uzrastom uslovljene promene takođe su potvrdile njegovu umerenu doslednost. Najpre, O'Malley i Bachman (1983) kod ispitanika na srednjem nivou samopoštovanja, koje su pratili tri godine, do perioda kada su bili u višim razredima srednje škole. Zatim je i studija Blocka i Robinsa (1993) potvrdila umerenu doslednost na sva tri nivoa samopoštovanja u preiodu od 14. do 23. godine. Ipak, ova logitudinalna konzistentnost dobija specifično značenje na individualnom planu jer, kako ističu autori, mada je "prosečna" individua na celokupnom uzorku ostala "nepromenjena", većina ispitanika se promenila u pogledu samopoštovanja za više od jedne polovine standardne devijacije.

U brojnim studijama razmatrana je i uloga pola u razvoju samopoštovanja. Nasuprot Coopersmithu (1967) koji navodi da, prema većini istraživanja, postoje male razlike među polovima u nivou samopoštovanja (osim na nivoima koji su iznad normi u njegovom *Priručniku*), novija istraživanja naglašavaju značajnu ulogu pola u proučavanju razvojnog toka samopoštovanja. Dok O'Malley i Bachman (1983) ukazuju na tendenciju blagog i postopenog povećanja samopoštovanja kod ispitanika oba pola, Blyth i sar. (1983) su dobili da se

u periodu od 12 do 16 godine, globalno samopoštovanje kod mladića povećava, a kod devojaka smanjuje.

Ovu tendenciju potvrdila je i studija Blocka i Robinsa (1993). Istovremeno, ističe se da je longitudinalna konzistentnost samopoštovanja u grupi mladića manja nego u grupi devojaka. Razlika među polovima sagledana je u svetlu različitih zahteva koje proces socijalizacije postavlja pred mladiće, odnosno devojke. Zapravo, u procesu socijalizacije postoji tendencija da se obim iskustva devojaka ograničava, a mladića povećava. To pruža veću mogućnost osobenom razvoju mladića i može biti u osnovi manje longitudinalne konzistentnosti njihovog samopoštovanja.

U razumevanju tendencije povećanja samopoštovanja mladića, odnosno njegovog smanjenja kod devojaka, navodi se i da u ranoj adolescenciji ima više devojaka nego mladića sa niskim samopoštovanjem i da se ova razlika do kasne adolescencije povećava (Simmons i Rosenberg, 1975). U odgovoru na pitanje zašto se i kada pojavljuju ovakvi trendovi, Petersen (prema Block i Robins, 1993) zastupa stanovište o većem prisustvu depresivnosti kod devojaka tokom adolescencije.

Ovi pokazatelji umerene longitudinalne doslednosti samopoštovanja tokom adolescencije na nivou grupe, odnosno promene samopoštovanja na individualnom nivou, već na neki način ukazuju na značajne individualne razlike unutar tendencija koje su karakteristične za oba pola. Oni međutim, ne pružaju uvid u razloge zašto se kod nekih adolescenata samopoštovanje povećava, a kod drugih smanjuje.

Treba imati u vidu da već tridesetak godina empirijski nalazi ne podržavaju shvatanje o adolescenciji kao periodu kriza i psiholoških preokreta (Coleman, 1978, Hill, 1985). Generalno, prema novijim istraživanjima "...adolescencija nije period preokreta u self konceptu. Kada osoba izađe iz adolescencije ona je u osnovi ista ona koja je ušla u nju" (Dusek i Flaherty, 1981, str. 39). Tako, Block i Robins (1993) sugerišu da promene u samopoštovanju devojaka zavise od orijentacije prema drugima, tj. zasnivaju se na interpersonalnim odnosima kojima se izražava briga i toplina. Za razliku od njih, samopoštovanje mladića više zavisi od odnosa prema sebi nego od odnosa prema drugima, kao i od kontrole anksioznosti. U širem kontekstu, razlike među polovima u razvoju samopoštovanja povezane su sa načinom na koji mladići i devojke odgovaraju na kulturološki pritisak. Na kraju krajeva, kažu autori, razvojem polne uloge, devojke, između ostalog, postaju društvenije i u skladu sa zahtevima društva, dok su mladići aktivniji kako bi napredovali.

U kontekstu koji sledimo, istraživače je zanimalo i da li profil ličnosti adolescenata koji "okružuje" samopoštovanje ostaje isti u periodu od rane adolescencije do ranog odraslog doba, odnosno, da li samopoštovanje ima iste implikacije na ličnost u ranoj adolescenciji, kasnoj adolescenciji i ranom odraslom dobu. Pokazalo se da je profil ličnosti povezan sa samopoštovanjem konzistentan tokom vremena samo kod devojaka, dok se kod mladića značajno menja. Zapravo, mada su se karakteristike ličnosti devojaka i mladića sa visokim samopoštovanjem znatno razlikovale u ranoj adolescenciji, vremenom dolazi do konvergencije u profilu koji se vezuje za samopoštovanje, iako neke važne razlike ostaju u i periodu ranog odraslog doba. "Uprkos ovim impresivnim ekvivalentima ličnosti, kod oba pola tokom kasnijeg, i verovatno razvojno zrelijeg perioda samopoštovanja, mlade žene još uvek pokazuju veću zainteresovanost i efikasnost u postizanju intimnih interpersonalnih veza nego što je slučaj kod mladića" (Block i Robins, 1993, str. 219).

Metodologija

Problem i ciljevi istraživanja

Mnogobrojna teorijska razmatranja i longitudinalne studije (Block, 1971; Simmons i Blyth, 1987; Caspi i Bern, 1990) ukazale su na smer i stepen razvojnih promena samopoštovanja tokom uzrasta i na ulogu pola u njima, ali je odnos samopoštovanja i ostalih konceptualno relevantnih varijabli uglavnom nedovoljno ispitan. Među njima opredelili smo se za anksioznost imajući u vidu da je ona nerazdvojna komponenta profesije muzičara ali i mladih koji su još u procesu muzičkog obrazovanja.

Osnovni problem istraživanja je ispitivanje razlika u nivou anksioznosti i samopoštovanja između muzički nadarenih adolescenata i njihovih vršnjaka gimnazijalaca. Iz osnovnog problema postavili smo i sledeće ciljeve:

- utvrditi nivo anksioznosti muzički nadarenih adolescenata i gimnazijalaca i razlike u nivou anksioznosti između ove dve podgrupe i u zavisnosti od pola;

- utvrditi nivo samopoštovanja obe podgrupe adolescenata i razlike u nivou samopoštovanja između njih i u zavisnosti od pola;

- utvrditi da li postoji povezanost između ove dve varijable kod obe podgrupe i u zavisnosti od pola adolescenata.

Instrumenti

Inventar anksioznosti – forma Y (STAI) Spielbergera (1983). Instrument je često korišćen u istraživanjima anksioznosti izvođenja muzičara (Steptoe, 1987; Wolfe, 1989; Wolfe, 1990; Lehrer i sar., 1990) i drugih scenskih izvođača (Spielberger i sar., 1983) ali i u istraživanjima anksioznosti sportista (Ferreira i Murray, 1983). Inače, od 1970. godine kada je prvi put publikovan, ovaj instrument je primenjen u više od 2.000 istraživanja u psihologiji, medicini, stomatologiji, sociologiji i obrazovanju i preveden na preko trideset jezika. Inventar sadrži dve odvojene skale samoprocene dva različita koncepta anksioznosti: situacione (STAI-S) opšte (STAI-T). Skalom STAI-S se procenjuje kako se osoba oseća baš sada, ovog trenutka, a skalom STAI-T kako se ona generalno oseća. Svaka skala sadrži po dvadeset tvrdnji, a skorovi za obe skale mogu varirati od minimum 20 do maksimum 80. Skale se mogu primenjivati individualno i grupno bez vremenskog ograničenja, s tim što se skala anksioznosti STAI-S uvek prva zadaje jer je osetljiva na uslove testiranja, za razliku od STAI-T koja je relativno nezavisna od tih uslova. Kako do danas nije izvršena standardizacija ovog instrumenta kod nas, u Tabeli 1 navodimo norme iz Priručnika za primenu STAI-a.

Tabela 1. Srednje vrednosti na STAI-S i STAI-T

	Odrasli		Studenti		Srednjoškolci		Regruti		Psih. pacijenti
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	
STAI-S	35,72	35,20	36,47	38,76	39,45	40,54	44,05	47,01	47,74
STAI-T	34,89	34,79	38,30	40,40	40,17	40,97	37,64	40,03	46,62

Test-retest korelacija za STAI-T za uzorak studenata je $r = 0,765$, a za uzorak srednjoškolaca $r = 0,695$. Međutim, koeficijent stabilnosti za skalu STAI-S je relativno nizak (0,33) što govori o mogućem uticaju situacionih faktora u periodu testiranja. Srednje vrednosti skorova na obe skale na uzorku normalnih ispitanika kada su uslovi testiranja nestresogeni su vrlo slične. Interna konzistentnost obe skale je visoka.

Dokazi validnosti T skale su i visoke korelacije ($r = 0,80$) sa Skalom manifestne anksioznosti (Taylor), odnosno Cornel indexom ($r = 0,70$). S druge strane, negativna korelacija STAI skala i Beta testa ($r = -0,08$ za STAI-S i $r = -0,03$ za STAI-T) ukazuje da su mere anksioznosti na ovim

skalama nezavisne od nivoa inteligencije ili nivoa obrazovanja (Spielberger i sar., 1983).

Inventar samopoštovanja- SEI Coopersmitha (1967) je test samoprocene opšteg samopoštovanja. Instrument se zasniva na shvatanju da je samopoštovanje subjektivni doživljaj sopstvene vrednosti izražen stavovima o sebi; tj. stepen u kome neka osoba veruje da je kompetentna, uspešna, značajna i vredna. Njime se procenjuje relativno trajno, opšte samopoštovanje, a ne specifične i prolazne promene.

U u periodu od 1970. do 1979. godine, SEI je primenjen u preko 100 istraživanja u kojima je učestvovalo na desetine hiljada dece i odraslih različitog socijalnog statusa i nacionalnog porekla. Istraživanja su pokazala značajnu povezanost skorova na SEI sa akademskim postignućem, kreativnošću, spremnošću da se izrazi nepopularno mišljenje, situacionom i opštom anksioznošću, popularnošću, izborom teških zadataka i efikasnom komunikacijom roditelja i dece. Uz to, nalazi istraživanja su ukazali na male razlike među polovima u nivou samopoštovanja.

Prema Priručniku SEI-a – Forma za odrasle, primena SEI-a omogućava opštu procenu visokog, srednjeg i niskog samopoštovanja. Od ispitanika se traži da izrazi slaganje/neslaganje sa 25 tvrdnji. Maksimum bodova na testu je 100. Skorovi iznad 87 odgovaraju visokom nivou samopoštovanja, skorovi u rasponu od 57 do 87 srednjem nivou, a skorovi ispod 57 niskom samopoštovanju.

Test se zadaje individualno i grupno, vreme nije ograničeno. Autor ističe da se skorovi na SEI blago povećavaju sa uzrastom i da kriterijume u određenju sva tri nivoa samopoštovanja treba shvatiti kao opšta uputstva i koristiti ih sa oprezom, jer oni variraju sa karakteristikama uzorka, njegovom distribucijom, kao i sa teorijskim shvatanjima i kliničkim stanjima. Zato se i u kliničkim i vankliničkim uslovima preporučuje korišćenje dodatnih mera, pre svega, procena ponašanja i postavljanje lokalnih normi.

Uzorak

Istraživanje je obuhvatilo 60 učenika Muzičke škole (klavirski odsek) i 59 učenika matematičkog i jezičkog smera gimnazije "Bora Stanković" i "Svetozar Marković" u Nišu.

Uzorak, dakle, čini 119 ispitanika. Grupe su ujednačene po uzrastu (od 17 do 19 godina) i po polu.

Statistička obrada

Za obradu podataka korišćene su metode deskriptivne statistike, t-test, analiza varijanse i Pirsonov koeficijent korelacije.

Rezultati i diskusija

Tabela 2. Značajnost razlika aritmetičkih sredina na STAI-S i STAI-T muzičara i gimnazijalaca oba smera

	Muzičari			Matematički smer			Jezički smer			F	Sig.
	AS	N	SD	AS	N	SD	AS	N	SD		
STAI-S	44.70	60	9.19	45.29	34	7.84	46.32	25	7.89	.32	.73
STAI-T	50.72	60	9.55	52.91	34	7.43	53.08	25	8.14	1.01	.37

Upoređivanje srednjih vrednosti u Tabeli 2 sa normama za srednjoškolce u Priručniku za primenu STAI-a – Forma Y (Spielberger i sar., 1983) ukazuje da su srednje vrednosti na obe dimenzije anksioznosti adolescenata u ovom uzorku više od prosečnih za srednjoškolce. Odstupanje od prosečnih vrednosti nešto je veće na opštoj anksioznosti (STAI-T).

Kao što smo već nagovestili, na našoj populaciji nije izvršena standardizacija STAI-a koja bi nam omogućila poređenje i šire razmatranje nešto viših skorova celokupnog uzorka na ovom instrumentu. Inače, veće prisustvo situacione i opšte (STAI-T) anksioznosti muzički i likovno nadarenih adolescenata i gimnazijalaca u našoj sredini, dobijeno je i u drugim istraživanjima (npr. Anđelković, 2005; Vidanović i Anđelković, 2007). Svakako, nalaze možemo razumeti u i kontekstu veoma složenih i prolansiranih društvenih okolnosti u kojima su se razvijali i žive adolescenti u ovom uzorku.

Rezultati takođe pokazuju da ne postoje statistički značajne razlike u nivou trenutne (STAI-S) i opšte anksioznosti (STAI-T) između nadarenih adolescenata i gimnazijalaca. Nivoi obe dimenzije anksioznosti muzički nadarnih adolescenata su nešto niži od obe podgrupe gimnazijalaca (matematički i jezički smer), ali te razlike nisu statistički značajne.

Statistički značajne razlike nisu potvrđene ni u poduzorku gimnazijalaca (viši nivo obe dimenzije anksioznosti imaju učenici jezičkog smera).

S obzirom na mnoge specifičnosti razvoja i nadarenih adolescenata, očekivali smo da će se njihov nivo anksioznosti razlikovati u odnosu na mlade ljude koji nemaju izražene talente. Pošli smo od shvatanja da će veoma visoki i složeni zahtevi veštine sviranja, kao i zahtevi za kontrolom i "prihvatanjem" anksioznosti, koji pred mlade izvođače postavljaju dugogodišnja i mnogobrojna učešća na takmičenjima i javnim nastupima uopšte, na neki način dovesti do selekcije među njima. Naime, očekivali smo, da će se rano profesionalno usmerenje, imeđu ostalog, snažno odraziti i na prisustvo anksioznosti u grupi muzički nadarenih adolescenata (Anđelković, 2005). Međutim, dobijeni rezultati istraživanja otvaraju nekoliko pitanja. Da li uz sve osobenosti nadarenih, kao i kod njihovih vršnjaka gimnazijalaca, pre svega, mnogobrojne i značajne razvojne promene u adolescenciji (intenziviranje svih nagonskih snaga, premeštanje investicija sa pregenitalnih na genitalne težnje i obnavljanje edipalne problematike) određuju nivo anksioznosti. Ili su možda u pitanju i neki drugi razlozi. Jer, teorijska shvatanja i istraživanja (Kubie, 1958;. Barron,1968) naglašavaju da je sposobnost tolerancije nelagodnosti i anksioznosti (uključujući negativni uticaj primarnog procesa) povezana sa kreativnošću, odnosno da kreativne osobe imaju potrebu za "traženjem tenzije", neregularnosti. I još konkretnije, od javnih izvođača, posebno scenskih, očekuje se da podnesu visok nivo anksioznosti, a taj visok stepen "neizvesnosti profesije" Kits (prema Arron, 2005) naziva kapacitetom podnošenja negativnog.

U mnogim istraživanjima i teorijskim razmatranjima vrlo važan aspekt problema anksioznosti tiče se razlika među pola.

Tabela 3. Značajnost razlika aritmetičkih sredina na STAI-S i STAI-T muzičara i gimnazijalaca po polu

	Mladići			Devojke			t	Sig.
	AS	N	SD	AS	N	SD		
STAI-S	43.50	50	8.88	46.45	69	8.00	-1.89	.06
STAI-T	50.46	50	9.40	52.84	69	8.09	-1.49	.14

Kao što se iz Tabele 3 može videti na celokupnom uzorku nije potvrđena statistički značajna razlika među polovima na situacionoj i opštoj anksioznosti. Devojke imaju više skorove na obe ove vrste anksioznosti.

Međutim, na uzorku muzičara potvrđena je statistički značajna razlika između mladića i devojaka na opštoj anksioznosti (Tabela 4). Devojke imaju viši nivo opšte anksioznosti. Dobijeni rezultati su u skladu sa prethodnim istraživanjima koja pokazuju da je ova dimenzija anksioznost često prisutna kod izvođača i da je prisutnija kod žena (Wesner at al., 1990).

Tabela 4. Značajnost razlika aritmetičkih sredina na STAI-S i STAI-T mladića i devojaka muzičara

	Mladići			Devojke			t	Sig.
	AS	N	SD	AS	N	SD		
STAI-S	42.52	25	8.78	46.26	35	9.16	-1.58	.11
STAI-T	47.20	25	8.33	53.23	35	9.69	-2.51	.01

Takođe, mladići muzičari imaju niži nivo opšte anksioznosti od mladića gimnazijalaca (Tabela 5). Najniži nivo opšte anksioznosti imaju mladići muzičari, a najviši gimnazijalci jezičkog smera. S druge strane, nivoi opšte anksioznosti devojaka su skoro identični (Tabela 6).

Tabela 5. Značajnost razlika aritmetičkih sredina na STAI-S i STAI-T mladića muzičara i gimnazijalaca

	Muzičari			Gimnazijalci			t	Sig.
	AS	N	SD	AS	N	SD		
STAI-S	42.52	25	8.78	44.48	25	9.06	-.78	.44
STAI-T	47.20	25	8.33	53.72	25	9.44	-2.59	.01

Tabela 6. Značajnost razlika aritmetičkih sredina na STAI-S i STAI-T devojaka muzičara i gimnazijalki

	Muzičari			Gimnazijalci			t	Sig.
	AS	N	SD	AS	N	SD		
STAI-S	46.26	35	9.16	46.65	34	6.74	-.20	.84
STAI-T	53.23	35	9.69	52.44	34	6.16	.40	.68

Rezultati istraživanja, pre svega, pokreću pitanje polnih razlika među muzičarima, makar u adolescentskom periodu. Postavlja se pitanje da li su razlike na opštoj anksioznosti između mladića i devojaka muzičara određene ograničenjima vezanim za pol ili nekim drugim relevantnim

faktorima, među kojima je svakako i profesionalno usmerenje. Čini se da nam odgovor, na neki način, daju dobijeni rezultati da mladići muzičari imaju niži nivo opšte anksioznosti i od mladića gimnazijalaca, dok su oni kod devojaka, u ova dva poduzorka, skoro identični.

Ovo je jedan od najznačajnijih nalaza ovog istraživanja koji, zajedno sa razlikama među polovima na uzorku muzičara, može doprineti boljem razumevanju, kako opšteg funkcionisanja muzički nadarenih adolescenata, tako i razlikama između mladića i devojaka koji su se opredelili za ovu oblast umetnosti.

Što se tiče druge varijable istraživanja, rezultati u Tabeli 7. pokazuju da su na celokupnom uzorku, srednje vrednosti na samopoštovanju (SEI) neznatno ispod prosečnih (66).

Tabela 7. Značajnost razlika aritmetičkih sredina na SEI muzičara i gimnazijalaca

	Muzičari			Matematički smer			Jezički smer			F	Sig.
	AS	N	SD	AS	N	SD	AS	N	SD		
SEI	65.28	60	13.18	63.43	34	15.43	64.64	25	13.78	.19	.82

U razumevanju nešto nižih vrednosti na samopoštovanju adolescenata u ovom uzorku, pomenimo i ovom prilikom socijalni kontekst koji, prema opštoj saglasnosti među autorima (npr. Block, 1971), može doprineti različitim razvojnim tokovima samopoštovanja. U tom smislu, nezaštićenost, nesigurnost i pad sistema vrednosti koji karakterišu naše društvo, nisu podsticaj ostvarivanju razvojnih ciljeva kojima adolescent teži.

Ipak, rezultate najpre treba sagledati u okviru shvatanja koje smo predstavili u uvodnom delu ovog rada, da samopoštovanje ima značajnu, a prema nekim autorima (Harter, 1983) ključnu ulogu u razvojnom procesu adolescenta. Opšta procena vlastite vrednosti dostiže u ranoj adolescenciji i ostaje relativno stabilna i trajna u periodu od nekoliko godina (Coopersmith, 1967; O'Malley i Bachman, 1983; Block i Robins; 1993). No, ona, tokom ovog perioda, čini se, češće nego ikad pre, a i posle, može biti ugrožena. Narcizam i visoka narcističku povredljivost, kao i česte frustracije, tako svojstvenih adolescentskom periodu, adolescente čine preosetljivim na najmanji nedostatak

Dalje analize podataka nisu pokazale statistički značajnu razliku u visini skorova na smopoštovanju između muzički nadarenih i

gimnazijalaca. Razlike u nivou samopoštovanja nisu potvrđene ni između budućih muzičara i gimnazijalaca oba smera, odnosno među supgrupama gimnazijalaca.

Imajući u vidu da su mnogobrojna teorijska shvatanja i istraživanja ukazala na vezu samopoštovanja i kreativnosti (Coopersmith, 1967) i na značaj samopoštovanja u efikasnosti i anksioznosti muzičkog izvođenja (Salmon, 1990; Lehrer, 1990), prepostavili smo da će da će se samopoštovanje muzičara i mladih koji nemaju izražen talenat razlikovati. Razloga što se ta razlika nije pokazala u ovom istraživanju ima više. Navešćemo samo neke. Kreativnost se ne izražava samo kroz muzičku umetnost. Složena psihodinamika adolescentskog perioda određuje razvojnu specifičnost samopoštovanja. Ili bi, možda, uključivanje nekih drugih konceptualno relevantnih varijabli dalo znatno pouzdaniji uvid u samopoštovanje muzičara, gimnazijalaca i nekih drugih subgrupa adolescenata, jer ono zavisi od mnoštva uticaja - univerzalnih, ali i specifičnih.

Tabela 8. Značajnost razlika aritmetičkih sredina na SEI u muzičara i gimnazijalaca po polu

	Mladići			Devojke			t	Sig.
	AS	N	SD	AS	N	SD		
SEI	66.56	50	13.70	63.21	69	13.77	1.31	.19

Kada se radi o ulozi pola u proučavanju razvojnog toka samopoštovanja, videli smo da rezultati prethodnih istraživanja nisu konzistentni. Nasuprot Coopersmithu (1967) koji navodi da, prema većini istraživanja, postoje male razlike među polovima u nivou samopoštovanja, novija istraživanja naglašavaju značajnu ulogu pola u proučavanju njegovog razvojnog toka. Ukazuje se da u ranoj adolescenciji ima više devojaka nego mladića sa niskim samopoštovanjem, i da se ova razlika do kasne adolescencije povećava. (Blyth i sar.,1983; Block i Robins, 1993). Razlike između mladića i devojaka u razvoju samopoštovanja, u širem kontekstu, dovode se u vezu sa načinom na koji oni odgovaraju na kulturološki pritisak. Razvojem polne uloge, devojke, između ostalog, postaju društvenije i u skladu sa zahtevima društva, dok su mladići aktivniji i više se oslanjaju na sebe.

U ovom istraživanju nisu dobijene statistički značajne razlike u samopoštovanju u zavisnosti od pola ispitanika na celokupnom uzorku

(Tabela 8). Razlike nisu potvrđene ni u podgrupama muzičara, odnosno gimnazijalaca.

Verujemo da bi ispitivanje razvojnih promena samopoštovanja tokom adolescencije i uloge pola u tim promenama koje polazi od individualnog razvoja, dalo pouzdaniji uvid. Kao što smo već naveli, pristup longitudinalnoj konzistentnosti samopoštovanja na nivou grupe zanemaruje da se ono tokom adolescencije kod nekih adolescenata može povećati, kod drugih smanjiti, a kod ostalih ta promena može biti relativno mala.

I traganje za eventualnom povezanošću anksioznosti i samopoštovanja ne dovodi nas do nekog preciznijeg odgovora. Naime, i kod muzičara i kod gimnazijalaca postoji negativna i statistički značajnija korelacija samopoštovanja, kako sa situacionom, tako i sa opšteom anksioznošću. (Tabela 9. i Tabela 10.). Napomenimo samo da su korelacije negativne i statistički značajne i na poduzorku gimnazijalaca. U principu, viši nivo samopoštovanja, između ostalog, podrazumeva efikasnije i zrelije strategije prevladavanja stresa i anksioznosti.

Tabela 9. Povezanost STAI-S, STAI-T i SEI na uzorku muzičara

		STAI-S	STAI-T	SEI
STAI-S	r	1	.569	-.397
	Sig.		.000	.002
	N	60	60	60
STAI-T	r	.569	2	-.694
	Sig.	.000		.000
	N	60	60	60
SEI	r	-.397	-.694	1
	Sig.	.002	.000	
	N	60	60	60

Tabela 10. Povezanost STAI-S, STAI-T i SEI na uzorku gimnazijalaca

		STAI-S	STAI-T	SEI
STAI-S	r	1	.337	-.454
	Sig.		.009	.000
	N	59	59	59
STAI-T	r	.337	1	-.591
	Sig.	.009		.000

	N	59	59	59
	r	-.454	-.591	1
SEI	Sig.	.000	.000	
	N	59	59	59

Zaključak

Visok nivo anksioznosti kod muzičara bio je predmet brojnih istraživanja u oblasti muzičkog izvođenja. Istraživače je posebno zanimao odnos anksioznosti i efikasnosti muzičkog izvođenja, kao i njegova specifičnost u zavisnosti od mnogih muzički relevantnih varijabli kao što je npr. uzrast i pol. Ovim istraživanjem pokušali smo da u sklopu razmatranja anksioznosti i samopoštovanja bar delom razumemo da li se osobenost razvoja muzički nadarenih adolescenta odražava na ova dva obeležja ličnosti.

Dobijeni rezultati istraživanja ukazuju da anksioznost može predstavljati relevantan indikator opšteg funkcionisanja mladih muzičara, pre svega, u kontekstu uloge pola u ovoj oblasti umetnosti. To se, međutim nije pokazalo za samopoštovanje. Moguće da je klasični pristup u shvatanju i poceni samopoštovanja, na kome se i zasna instrument SEI korišćen u ovom istraživanju, bar jednim delom doprineo ovim nalazima. Verujemo da bi pristup koji polazi od individualnih razlika pružio preciznije odgovore.

Literatura

- Aaron, S. (1986/2000). Strah od javnog nastupa. Beograd, Art Press.
- Anđelković, V. (2005). Sam pred publikom. Beograd, Art Press.
- Block, J. (1971). Lives through time. Berkeley, CA, Bancroft.
- Block, J. & Robins, R. (1993). A longitudinal study of consistency and change in self-esteem from early adolescence to early adulthood. *Child Development*, 64, 909-923.
- Blyth, D. A., Simmons, R. G. & Carlton-Ford, S. (1983). The adjustment of early adolescents to school transitions. *Journal of Early Adolescence*, 3, 105-120.

- Caspi, A. & Bern, D. (1990). Personality continuity and change across life span. U J. A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality theory and research*, 549-575. New York, Guilford.
- Coleman, J. C. (1978). Current contradictions in adolescent theory. *Journal of Youth and Adolescence*, 7, 1-11.
- Coopersmith, C. (1967). *Antecedents of self-esteem*. Palo Alto, Consulting Psychologists Press.
- Craske, M. & Craig, K. (1984). Musical performance anxiety: The three system model and self-efficacy theory. *Behavioral Research Therapy*, 22, 267-280.
- Gates, G. A. (1988). Performance Anxiety (Stage Fright): Causes and Control. *The NUTS Journal*, Nov/Dec, 26-27.
- Craske, M. & Craig, K. (1984). Musical performance anxiety: The three system model and self-efficacy theory. *Behavioral Research Therapy*, 22, 267-280.
- Harter, S. (1983). Developmental perspectives on the self-system. In E. M. Hetherington (Ed.) *Handbook of Child Psychology*, Vol. 4. Socialization, personality and social development, 275-385. New York, Wiley.
- Kimble, C. & Helmreich, R. (1972). Self-esteem and the need for social approval. *Psychonomic Science*, 36, 339-342.
- Lehrer, P. M., Goldman, N. S. & Strommen, E. F. (1990). A Principal Components Assessment of Performance Anxiety Among Musicians. *Medical Problems of Performing Artists*, 3, 12-18.
- Magnusson, D. (1990). Personality development from an interactional perspective. In L. A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality theory and research*, 193-222. New York, Guilford.
- O'Malley, P. M. & Bachman, J. C. (1983). Self-esteem: Change and stability between ages 13 and 23. *Developmental Psychology*, 19.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rubin, R. (1978). Stability of self esteem ratings and their relation to academic achievement: A longitudinal study. *Psychology in the Schools*, 15, 430-433.
- Simmons, R. G. & Rosenberg, F. (1975). Sex, sex roles, and self-image. *Journal of Youth and Adolescence*, 4, 229-258.

- Salmon, P. (1990). A Psychological Perspective on Musical Performance Anxiety: A Review of the Literature. *Medical Problems of Performing Musicians*, 3, 2-11.
- Simmons, R. G. & Blyth, D. A. (1987). *Moving into adolescence*. New York, Aldine De Gruyter.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L. & Lushene, R. E. (1983). *STAI manual for the STAI-TRAIT anxiety inventory*. Palo Alto, Consulting Psychologists Press.
- Storr, A. (1976). *The dynamics of creation*. London, Pelican.
- Vidanović, S. & Anđelković, V. (2006). Ego development and the anxiety of gifted adolescents. *Facta Universitatis: Series Philosophy, Sociology and Psychology*, 5(1), 87-102.
- Wesner, R., Noyes, R., & Davis, T. (1990). The occurrence of performance anxiety among musicians. *Journal of Affective Disorders*, 18, 177-185.
- Wolfe, M. (1989). Correlates of adaptive and maladaptive musical performance anxiety. *Medical Problems of Performing Artists*, 3, 49-56.
- Wolfe, M. (1990). Relationship between dimensions of musical performance anxiety and behavioral coping strategies. *Medical Problems of Performing Artists*, 12, 139-145.

Vesna Anđelković

ANXIETY AND SELF-ESTEEM IN CONTEXT OF AGE, GENDER AND PROFESSIONAL GUIDANCE

Abstract

The levels of anxiety and self-esteem of musically gifted adolescent and their high school pairs (119 subjects of both gender aging 17 - 19) are discussed both theoretically and empirically. Spielberger's State-Trait Anxiety Inventory - Form Y; STAI-Form Y) is used to evaluate anxiety, while Coopersmith's Self-Esteem Inventory - SEI is used to evaluate self-esteem. The results show that there is no difference between the anxiety level and self-esteem of musically gifted adolescents and high school students, and that there is a significant correlation between both in the two

groups. Also, we conclude that it is necessary to include gender in discussing anxiety and self-esteem in adolescents.

Keywords: *Anxiety, Self-esteem, Adolescence, Musicians.*